

Міністерство освіти і науки України
Державний заклад
«ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ імені К.Д. УШИНСЬКОГО»

ШАХВЕРДОВА АЛЛА ПЕТРІВНА

УДК 159.9+371.15

**ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ
СТУДЕНТІВ-ПЕРШОКУРСНИКІВ ДО УМОВ НАВЧАННЯ У
ВИЩОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ**

19.00.07 – педагогічна та вікова психологія

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня

кандидата психологічних наук

Одеса – 2018

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Державному закладі «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського» Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: кандидат психологічних наук, доцент
Хмель Наталія Дмитрівна,
Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського», декан соціально-гуманітарного факультету.

Офіційні опоненти: доктор психологічних наук, професор
Рибалка Валентин Васильович,
Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України, провідний науковий співробітник відділу психології праці;

кандидат психологічних наук, доцент
Поденко Антон Володимирович,
Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, доцент кафедри практичної психології.

Захист дисертації відбудеться «30» червня 2018 р. об 11.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.053.03 у Південноукраїнському національному педагогічному університеті імені К.Д. Ушинського за адресою: 65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 26, конференц-зала.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського за адресою: 65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 36.

Автореферат розісланий «29» травня 2018 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

О.Г. Бабчук

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження зумовлена тим, що однією з найважливіших передумов успішної діяльності першокурсників є їх своєчасна адаптація до університетського середовища, яка є, по суті справи, початковим етапом їх залучення до професійної спільноти, від особливостей якої залежить подальший хід професійного життя і добробуту людини. Дослідження зазначеної проблеми сприятиме вирішенню питання про подолання складнощів в навчально-професійній діяльності студентів, які вимагають сформованості пізнавальної активності, комунікативних умінь, мотивації та ціннісних орієнтацій на оволодіння обраною професією. Визначення особливостей «входження» першокурсників в обставини вищого навчального закладу може стати у нагоді при розробці загальної психологічної теорії особистості завдяки новим даним щодо розвитку самопізнання, самооцінки та саморегуляції студентів при переході до нового етапу свого соціального буття.

Проблема психологічного супроводу (І. О. Баєва, С. Д. Максименко), в якій вказується на її психодіагностичні, організаційні та комунікативні аспекти (М. Р. Бітянова), розглядається під кутом зору: а) психологічного супроводу загального педагогічного процесу у межах всього навчального закладу (Н. В. Гончарова, О. О. Євдокімова, Л. І. Краснослободцева, А. Г. Маклаков, Т. Г. Янічева та ін.); б) окремих видів діяльності у виші (Т. Гера, Е. Ю. Сарсембаєва та ін.); в) професійного розвитку (К. В. Бабак, О. С. Гурова, А. В. Кернас, І. М. Кусраєва та ін.); г) особистісного розвитку (В. В. Белов, О. Є. Бочарова, А. В. Вагапова, В. О. Корзунін, О. М. Семьонова та ін.); д) особистісно-професійного розвитку (О. В. Бережнова, К. І. Пілюгіна та ін.); е) психологічних утворень (О. В. Ковальська). Окрему групу досліджень утворюють публікації, в яких відтворюються сутнісні ознаки психологічного супроводу, як педагогічної підтримки (Т. В. Анохіна, І. Є. Лілієнталь, В. О. Маніна, Т. А. Строкова та ін.). Психологічний супровід розглядається у контексті саморозвитку у дослідженні Ю. В. Слюсарєва.

Проблема адаптації (Д. О. Андрєєва, С. І. Анонова, Г. О. Балл, В. М. Кузьміна, А. А. Налчаджян та ін.) відтворюється у психологічних дослідженнях з наголосом на таких її аспектах, як психологічна адаптація: а) студентів до навчання у вищому навчальному закладі взагалі (А. С. Авдеєнко, З. Ш. Касимова, А. О. Реан та ін.); б) студентів-першокурсників (Л. В. Бура, І. О. Верченко, К. Ю. Гриньова, І. А. Добрянський, І. В. Кузнєцова, З. М. Новікова, О. А. Похвалітова, К. Г. Созаєв, А. С. Чабанюк та ін.); в) у контексті самосвідомості (В. А. Демченко, М. Г. Живаєв, О. О. Смірнов та ін.).

У розрізі досліджуваної проблематики адаптація розглядалась, у першу чергу, як суб'єктний процес «входження» особистості до нових обставин життєдіяльності (В. В. Москаленко, А. В. Мудрик, А. Г. Харчев та ін.) та нових умов діяльності (Д. О. Андрєєва, Є. В. Вітенберг та ін.), які пов'язані з процесами становлення особистості (Б. Г. Ананьєв, О. В. Кузнєцова,

О. М. Леонтєв, А. В. Петровський, В. В. Рибалка, С. Л. Рубінштейн, О. П. Саннікова та ін.) та педагогічної взаємодії (Л. К. Велитченко).

Разом із тим аналіз практики організації інтерактивних взаємин у вищій школі свідчить про те, що недостатньо враховується значущість власних механізмів саморегуляції студентів у процесах їхньої соціальної адаптації до умов навчання у ВНЗ.

Актуальність, теоретична й практична значущість, недостатня розробленість проблеми психологічного супроводу студентів-першокурсників до умов навчання у виші обумовили вибір теми дослідження «Психологічний супровід соціальної адаптації студентів-першокурсників до навчання у вищому навчальному закладі».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконане в рамках комплексної наукової теми кафедри теорії та методики практичної психології Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського «Теоретико-методологічні основи становлення особистості психолога в системі фахової підготовки» (державна реєстрація № 0109U000192). Тема дисертації затверджена вченою радою Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського (протокол № 6 від 18.01.2012 року) й узгоджена в Раді з координації наукових досліджень в галузі педагогіки й психології в Україні (протокол № 3 від 27.03. 2012 року).

Мета дослідження – теоретико-методологічне обґрунтування та практична розробка системи способів і прийомів психологічного супроводу процесу соціальної адаптації студентів-першокурсників до навчання у вищому навчальному закладі.

Для досягнення поставленої мети було визначено такі **завдання**:

1. Узагальнити теоретичні дані з проблем психологічного супроводу студентів з метою їх соціальної адаптації до навчально-професійної діяльності.
2. Визначити відповідні критеріальні ознаки та здійснити вибір методик емпіричного дослідження.
3. Дослідити особливості соціальної адаптації першокурсників до навчання у вищому навчальному закладі.
4. Розробити програму психологічного супроводу процесу соціальної адаптації першокурсників до навчання у виші та перевірити її на ефективність.

Об'єкт дослідження – соціальна адаптація студентів-першокурсників до навчання у вищому навчальному закладі.

Предмет дослідження – особливості психологічного супроводу з метою соціальної адаптації студентів першого курсу до навчання у вищому навчальному закладі.

Гіпотеза дослідження. Психологічний супровід є інтерактивним процесом в системі «викладач/викладачі – студент/студенти», який має на меті сприяння розвитку у студентів власної саморегулятивної системи.

Розгляд соціальної адаптації у термінах розвитку особистості відповідно до вимог університетського оточення та особливостей педагогічної взаємодії в ньому за рахунок можливостей саморегуляції дозволяє вважати, що психологічний супровід студентів-першокурсників має відбуватися як сприяння розвитку таких психологічних механізмів саморегуляції, як усвідомлення та рефлексія.

Теоретико-методологічною основою дослідження стали: принципи системно-структурного підходу до розуміння психічних явищ (Б. Г. Ананьєв, П. К. Анохін, В. О. Ганзен, О. М. Леонтєв, Б. Ф. Ломов, С. Д. Максименко, С. Л. Рубінштейн та ін.); положення про детермінативний характер психічних явищ (К. О. Абульханова-Славська, В. Г. Асєєв, Г. С. Костюк, О. М. Леонтєв, С. Д. Максименко, О. Я. Чебикін та ін.); положення теорії особистості (Г. О. Балл, І. Д. Бех, Л. К. Велитченко, О. К. Дусавицький, В. О. Моляко, В. Ф. Моргун, Б. Ф. Цуканов, С. Д. Максименко, В. В. Рибалка, О. П. Саннікова та ін.); основні положення теорії психологічного супроводу (І. О. Баєва, М. Р. Бітянова, Н. В. Гончарова, О. О. Євдокімова, А. Г. Маклаков, С. Д. Максименко та ін.) та адаптації (Г. М. Андрєєва, Г. О. Балл, О. В. Кузнєцова, С. Д. Максименко, А. А. Налчаджян, О. П. Саннікова, Г. Сельє, О. Я. Чебикін, А. В. Фурман, В. О. Ядов та ін.); ідеї індивідуально-орієнтованої освіти й психологічної підтримки особистості, що розвивається (О. Г. Асмолов, І. В. Дубровіна, В. А. Петровський та ін.).

Методи дослідження: теоретичні (аналіз наукових джерел, узагальнення концепцій та підходів за досліджуваною проблематикою); емпіричні (тестування, спостереження, бесіди); методи математичної статистики. Процедура обробки даних проводилась за допомогою пакету програмного забезпечення SPSS v 16.0 for Windows.

Для проведення дослідження було складено такий психодіагностичний комплекс: методика «Соціально-психологічна адаптація» К.Роджерса і Р.Даймонда, (адапт. А.К.Осницького); особистісний опитувальник (FPI) Й. Фаренберга; «Діагностика соціального інтелекту» Дж.Гілфорда, М.Саллівена; опитувальник «Вольові якості особистості» М.В.Чумакова; методика «Подолання тяжких життєвих ситуацій (ПТЖС)» В. Янке, Г.Ердман (адапт. Н.Є.Водоп'янової); тест «Індекс задоволеності життям» (ІЗЖ) (адапт. Н.В.Паніної); «Діагностика мотиваційної структури особистості» (В.Е.Мільман).

В емпіричному дослідженні брали участь студенти-першокурсники різних факультетів Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського. Загальну вибірку дослідження склали 326 осіб.

Наукова новизна результатів проведеного дослідження:

Вперше психологічний супровід схарактеризовано як інтерактивний процес в системі «викладач/викладачі – студент/студенти», який відбувається згідно логіці педагогічної взаємодії; соціальну адаптацію розглянуто у руслі концептуальних положень вітчизняних персонологічних

теорій, які слугують основою для створення особистісної моделі психологічного супроводу; теоретично обґрунтована і розроблена концепція соціальної адаптації першокурсників, в якій зроблено наголос на створенні соціумного середовища задля формування відповідних психологічних властивостей; аргументована доцільність застосування психологічного супроводу, який базується на особистісно та діяльнісно зорієнтованій програмі;

Поглиблено розуміння соціальної адаптації студентів-першокурсників до навчання у вищому навчальному закладі як складного явища, якому притаманні ознаки приналежності до проблематики психології особистості, свідомості, діяльності, а також до проблематики педагогічної взаємодії; *обґрунтовано* положення про інтерактивні взаємозалежності між зовнішніми впливами та внутрішніми умовами як основним протиріччям соціальної адаптації студентів-першокурсників.

Набули подальшого розвитку теоретичні уявлення про діяльність і особистість у контексті психологічного супроводу, спрямованого на сприяння соціальної адаптації студентів-першокурсників до навчання у вищому навчальному закладі

Практичне значення полягає в розробці та впровадженні корекційної програми тренінгових занять з подолання складнощів соціальної адаптації студентів до умов навчання у вищому навчальному закладі. Результати проведеного дослідження можуть бути використані при проведенні профвідбору учнів старших класів з метою прогнозування і попередження можливих ускладнень у процесі їх адаптації та соціалізації до умов навчання у вищому навчальному закладі. Отримані дані можуть використовуватися в роботі соціально-психологічної служби вищого навчального закладу.

Основні результати дослідження впроваджено в навчальний процес Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» (довідка впровадження № 21/02 від 05.01.2017 р.), Тернопільського національного економічного університету (довідка впровадження № 126-03/1652 від 21.08.2017 р.), Одеського обласного інституту удосконалення вчителів (довідка впровадження від 24.05.2017 р.) та Чорноморського національного університету імені Петра Могили (довідка впровадження № 2/7-45/56 від 16.03.2018 р.).

Особистий внесок здобувача в роботах, що були виконані у співавторстві. Автором узагальнено стан проблеми, систематизовано теоретичні дані, що визначають роль властивостей особистості у психологічному супроводі соціальної адаптації студентів першого курсу до умов навчання у вищому навчальному закладі; зібрано емпіричні дані, проведено математично-статистичну обробку, інтерпретацію та обговорення отриманих результатів.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати роботи доповідались та обговорювались на: Міжнародній науково-практичній конференції «Психологія особистості: теорія, досвід,

практика» (Одеса, 2007); Міжнародній науково-практичній конференції «Когнітивні процеси та творчість» (Одеса, 2007, 2009); Міжнародній науково-практичній конференції «Психолого-педагогічні чинники становлення особистості в поліетнічному середовищі» (Одеса-Мукачєво, 2008); International Scientific and Professional Conference «Actual Problems of Science and Education» (Budapest, 2017), Всеукраїнській науково-практичній конференції студентів і молодих вчених «Актуальні проблеми практичної психології в системі освіти» (Одеса, 2008); на засіданнях кафедри теорії та методики практичної психології (2007-2017).

Публікації. Основні результати дослідження відображено в 6 публікаціях, з них: 5 статей, що були опубліковані в наукових фахових виданнях України, 1 стаття у зарубіжному науковому періодичному виданні.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, додатків та списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи складає 242 сторінки комп'ютерного тексту. Основний текст – 159 сторінок. Робота містить 10 таблиць, 10 рисунків, 2 додатки. Список використаних джерел включає 269 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано актуальність проблеми, доцільність її наукового дослідження; визначено мету, об'єкт, предмет, завдання дослідження; надано перелік використаних методів та психодіагностичних методик; розкрито наукову новизну, теоретичне та практичне значення отриманих результатів; надані відомості про апробацію та впровадження результатів дослідження, кількість публікацій за темою дисертації; наведено дані щодо обсягу та структури роботи.

У першому розділі «Теоретико-методологічні засади концепту «психологічний супровід соціальної адаптації» схарактеризовано головні поняття досліджуваної проблеми. Наведено варіанти трактування поняття «психологічний супровід», в яких воно з'являється, як: а) систематичне спостереження за розвитком учнів (студентів) та створення для них необхідних умов (М. Р. Бітянова, І. Л. Мамайчук); б) цілісний процес вивчення, формування, розвитку і корекції професійного становлення особистості на різних етапах навчання у вищому навчальному закладі (Е. Ф. Зеєр); в) одна із функцій психологічної служби ВНЗ (О. П. Шматова); г) система обставин, що сприяють успішному навчанню і розвитку дитини в конкретному шкільному середовищі (В. В. Семікін), нерозривно пов'язана з розвитком особистості (Г. Бардієр); д) комплекс заходів, що впливають на освітнє середовище і, отже, на учасників освітнього процесу (І. О. Баєва, Т. Г. Янічева); е) сприяння особистісному розвитку студентів (А. Г. Маклаков, В. М. Скворцов). У психологічному супроводі вбачають такі атрибути, як: а) системна організація; б) постійність функціонування; в) спрямованість на особистісно-професійний розвиток; г) розкриття потенційних можливостей студента; д) корекція особистісного розвитку і

саморозвитку (С. П. Жданова, К. І. Пілюгіна). Умовами психологічного супроводу студентів є діалогічні відношення із викладачами у значенні цілеспрямованого впливу на особистісні смисли студентів (Л. К. Велитченко).

У цілому, психолого-педагогічний супровід здійснюється у відповідності з такими комплексними моделями, як «організатор» (діяльність психолога адресована класним керівникам, вчителям та учнівським колективам) і «куратор» (психологічне супроводження конкретних дітей та учнівських колективів) (Д. А. Іванов, Н. В. Ключева).

Психологічний супровід студентів першого курсу спрямований на: а) психологічну діагностику (мотивація, ціннісні орієнтації, установки, психологічний клімат тощо); б) допомогу в розвитку навчальних умінь і регулюванні своєї життєдіяльності; в) психологічну підтримку в різних аспектах самостійного життя і взаємин з однокурсниками та педагогами (О. П. Кринчик). Він має забезпечувати: а) ефективне спілкування та поведінку; б) нормального нервово-психічне самопочуття; в) учбові уміння та навички; г) рефлексивне ставлення до взаємодії; д) активізацію діяльності; е) саморозвиток студента; є) встановлення багатопланових інтерактивних зв'язків (К. В. Бабак).

У цілому, всі «психологічні супроводи» можна розподілити між такими дослідницькими та формувальними сферами, що характеризують різноманіття практичної діяльності людини, яка і отримує певну допомогу від інших, і сама за певних умов надає її тим, хто її потребує: а) особистісний розвиток (В. В. Белов, К. І. Пілюгіна, О. М. Семьонова), становлення особистості спортсмена (А. В. Кернас), професійне становлення (І. М. Кусраєва); б) освітній простір (О. С. Гурова), навчально-виховний процес (О. О. Євдокімова, Л. І. Краснослободцева, А. Г. Маклаков, Л. В. Стоянова, Л. В. Темнова, Т. Г. Янічева), у межах цілісної психологічної служби (А. Б. Холмогорова); в) соціальна адаптація (Дін Сінь); г) окремих властивостей – креативність студентів (О. В. Ковальська), подолання психологічних бар'єрів (В. О. Маніна); д) дітей-реакреантів (І. М. Пивоварчик, М. І. Томчук); е) організація самостійної роботи (Е. Ю. Сарсембаєва) тощо.

Розглядаючи проблему психологічного супроводу студентів в умовах навчально-професійної діяльності, ми приєднуємося до точки зору, в якій наголошується на таких його ознаках, як допомога у створенні необхідної суб'єктної основи для подолання труднощів об'єктивного та суб'єктивного характеру (Л. К. Велитченко).

Керуючись такими ознаками в понятті психологічного супроводу, як створення умов для успішного навчання і розвитку особистості та сприяння розвитку свідомості та самосвідомості за рахунок активізації власних ресурсів (Ю. В. Слюсарев), а також підтримка осіб, в яких виникають певні особистісні труднощі (М. Р. Бітянова, В. С. Мухіна, В. О. Горяніна), доходимо висновку про важливість створення належних умов для

навчального і виховного процесу педагогічної взаємодії у системі «викладач/викладачі – студент/студенти».

Спираючись на положення про провідну діяльність, ми дійшли висновку про значущість спільної діяльності для процесів адаптації під впливом: а) ділового спілкування на перебіг адаптаційних процесів (Н. В. Мельченкова); б) комунікативних вправ, рольових та ділових ігор (І. М. Красоткіна); в) соціального партнерства (М. В. Колтунова, О. О. Єлісеєва, Т. Г. Дзірко); г) соціального виховання (З. А. Аксютіна); д) процесів саморегуляції (В. М. Кузьміна); е) формування позитивної Я-концепції (В. А. Демченко).

На перебіг адаптивних процесів впливають такі умови, як: а) соціальні (суспільно-політичні, соціально-економічні, культурні та соціально-демографічні умови, рівень освіти, профіль, курс та спеціальність навчання); б) соціально-психологічні (соціальне оточення, особливості міжгрупової взаємодії) в) внутрішньо групові (групова згуртованість, положення в групі); г) індивідуально-психологічні (психічні функції, здібності, особливості особистості, мотивація, життєві цінності, самосвідомість, особистісні якості) (О. А. Кожурова).

На інтерактивні взаємини у навчальному процесі вишу впливає якість педагогічної взаємодії (Л.К.Велитченко). Її реалізація забезпечується такими складовими, як: а) реалізація стратегічної мети викладача; б) внутрішня мета студента; в) педагогічне спілкування; г) навчальна діяльність викладача; д) пізнавальна діяльність студента; е) осмислення і оцінка конкретної взаємодії; є) результат навчання та взаємин; ж) наступна взаємодія (О. Ю. Лебедева). Найбільш значущим є діалогова співпраця викладача і студентів, рефлексивність діяльності, здійснення взаємної оцінки результатів діяльності (В. О. Ільчова).

Наведені міркування слугували підставою для висновку про те, що основне навантаження у цьому плані приходить на процеси саморегуляції при здійсненні власної активності відповідно до вимог соціумної дійсності, яка і потребує відповідного психологічного супроводу.

Відтак, психологічний супровід є інтерактивним процесом в системі «викладач/викладачі – студент/студенти», який не тільки відбувається згідно логіці педагогічної взаємодії у вищій школі, але й має відповідні наголоси на створенні у студентів власної саморегулятивної системи, що має певний рівень рефлексивності.

Розглядаючи поняття соціальної адаптації (Д. О. Андреева, В. В. Лагерев, П. Д. Павленок) за ознаками пристосування, в процесі взаємодії організму й середовища (Ф. Б. Березін) та змін у самому суб'єкті активності (С. А. Шапкін, Л. Г. Дікая) в його процесуальній та результативній багатоаспектності (О. Б. Георгієвський), особливу увагу ми приділяли ідеї суб'єктності, згідно якої об'єктивною основою адаптації є сам суб'єкт, здатність до адаптації якого є його невід'ємною якістю (А. В. Брушлинський, Н. В. Ключова). Згідно із цим студент виступає як

особистість, інтегрована у відповідне мікро- і макросередовище, і здатна до реалізації власного особистісного потенціалу (О. М. Жмиріков). Результат адаптації переживається як: а) відсутність загрози та наявність психологічного комфорту (А. О. Реан); б) особистісне зростання, здобуття нових знань, набуття життєвого досвіду, комунікативних навичок, емоційної стійкості (І. А. Добрянський, І. В. Кузнєцова).

Соціальна адаптація трактується як континуум стратегій адаптації (С. А. Шапкін, Л. Г. Дікая), який забезпечує можливість безконфліктного існування індивіда у групі, задовольняючи свої соціогенні потреби, відповідати рольовим очікуванням еталонної групи, самостверджуватись в ній, і вільно виражати своїх творчі здібності (А. А. Налчаджян). Вона має стадіальний характер (Д. В. Колесов, О. В. Осипчукова), є наслідком взаємодії людини із оточенням, у результаті чого виникають нові моделі поведінки, адекватні вимогам середовища (В. О. Якунін). Адаптація студента являє собою складний, динамічний, багаторівневий і багатосторонній процес перебудови потребово-мотиваційної сфери, комплексу умінь, навичок і звичок у відповідності з новими завданнями, цілями, перспективами та умовами їх реалізації (Л. С. Єлгіна). Показником успішної соціальної адаптації є високий соціальний статус індивіда в даному середовищі, а також його задоволеність цим середовищем в цілому (І. О. Верченко, В. В. Лагерев).

Називають наступні форми адаптації студентів-першокурсників до умов ВНЗ: а) пізнавально-інформаційне пристосування до нового оточення (формальна); б) інтеграція групи першокурсників (соціальна); в) засвоєння нових форм і методів навчальної роботи у вузі (дидактична) (В. І. Слободчиков, Н. О. Ісаєва).

Якщо трактувати процеси адаптації як дещо, що не тільки впливає на розвиток особистості, але й визначає її властивості, то на перший план висувається визначення особистості як соціального індивіда, суб'єкта і об'єкта суспільних відносин (К. О. Абульханова-Славська, Б. Г. Ананьєв, О. Г. Асмолов, О. М. Леонт'єв, Д. О. Леонт'єв, С. Л. Рубінштейн та ін.), саморозвиток якої у процесах адаптації має певні раціонально-логічні основи у вигляді самонастроювання на завдання або самоспонування (Е. Аронсон).

Соціальну адаптацію ми розглядаємо у руслі концептуальних положень вітчизняних персонологічних теорій, які слугують основою для створення особистісної моделі психологічного супроводу. В них особистість виступає як: а) система, що містить такі основні сфери, як мотиваційно-потребова, свідомість, поведінка (О. К. Дусавицький); б) результат постійної участі у колективній діяльності (В. О. Моляко); в) продукт протиріччя між індивідом як споживачем і суб'єктом як виробником продуктів (В. Ф. Моргун); г) наслідок знання про світ, себе, дії, вчинки, про свою унікальність; д) регулятор життєдіяльності духовного освоєння навколишнього і власного внутрішнього світу у поведінковому способі існування (І. Д. Бех); е) здатність до вираження власного внутрішнього змісту, відкритість,

незавершеність, здатність до саморегуляції (С. Д. Максименко); є) плід емоційності як системотвірної властивості індивіда (О. П. Саннікова); и) єдність особистісної свободи, особистісної надійності, психологічної стійкості та відповідальності (Г. О. Балл); і) поєднання ознак понять «людина», «особа», «суб'єкт», «розвиток», «культура» (В. В. Рибалка); к) «психічний інструмент» суб'єктності людини в інтерактивних суб'єкт-суб'єктних та суб'єкт-об'єктних відношеннях життєдіяльності (Л. К. Велитченко).

Наведені концептуальні погляди на сутність особистості виступили основою для побудови особистісної моделі психологічного супроводу студентів з метою їх адаптації до умов навчально-професійної діяльності у ВНЗ. До цих ознак належать: а) емоційність; б) переживання власної унікальності; в) суб'єктність; г) готовність до розвиненої суб'єктної активності; д) поведінковий спосіб існування; е) активність у соціальній поведінці; є) участь у колективній діяльності; ж) самоствердження; з) дієвість самосприйняття; и) здатність до саморегуляції.

За нашою теоретичною позицією, основне навантаження психологічного супроводу має припадати на сформовані механізми саморегуляції. Особа, яка здійснює психологічний супровід, повинна сприяти їх функціональній ефективності за допомогою відповідних вправ у межах психологічних тренінгів, добиваючись їх узагальненого відтворення.

Оскільки у нашому випадку йдеться про соціальну адаптацію, в якій головною ознакою є ознака інтерактивного «входження» в університетський соціум, остільки головна увага має приділятися сприянню умінням та навичкам конструктивних інтерактивних взаємин за рахунок використання студентами процесів таких психологічних механізмів саморегуляції, як усвідомлення та рефлексія.

У другому розділі «Організація емпіричного дослідження соціальної адаптації студентів-першокурсників до умов навчання у вищому навчальному закладі» розкрито форми організації та зміст емпіричного дослідження, обґрунтовано вибірку, визначено і описано процедуру дослідження соціальної адаптації та її психологічного супроводу до умов навчання у вищому навчальному закладі у студентів першого курсу.

На підставі теоретико-методологічного аналізу даної проблеми розроблено програму емпіричного дослідження (підготовчий, діагностичний, аналітико-інтерпретаційний етапи). На підготовчому етапі здійснено заходи організаційно-методичного характеру, зокрема розкрито форми організації та зміст емпіричного дослідження, визначено умови його проведення, обрано основну вибірку дослідження, підібрано психодіагностичний інструментарій.

Незважаючи на широку представленість методик діагностики адаптації, існує лише невелика кількість таких, що використовуються для вивчення соціальної адаптації осіб студентського віку. Було враховано і той факт, що питання про соціальну адаптацію ускладнене його досить великою розгалуженістю. Ми спирались на уявлення, що зазначене явище є

ситуативною характеристикою психічної діяльності і поведінки, цілісною реакцією особистості на зовнішні та внутрішні стимули, аспектом формування соціальної зрілості, яка полягає у здатності кожної молодої людини опанувати сукупністю соціальних ролей, розвивати такі якості особистості як усвідомлення, цілеспрямованість, рішучість, наполегливість, самостійність, ініціативність, рефлексивність, уміння володіти собою. Враховувався факт підвищення інтересу до моральних проблем – сенсу буття, життєвих цілей, способу життя, тощо. Важливим було врахування і характеристики психологічних новоутворень юнацького віку, коли у 17-19 років відбуваються пошуки власного духовного простору та загострюється потреба смисложиттєвого самовизначення. У цей період взаємодія з «іншим», «новим» може породжувати конфлікти, протистояння, викликати непередбачувані реакції та оцінки. Тому проблема соціальної адаптації та її психологічного супроводу у студентів першого курсу розглядалася нами, по-перше, як постійний процес активного пристосування індивіда до умов середовища, а по-друге, як результат цього процесу. Аналіз даних щодо соціальної адаптації та можливостей її психологічного супроводу студентів першого курсу вищого навчального закладу визначив особливості пріоритету активності-пасивності особистості у пристосуванні до оточуючого середовища, урахування самозмінювання, самокорекції, саморегуляції у відповідності з вимогами середовища.

На діагностичному етапі емпіричного дослідження було запроваджено вимірjувальні процедури. За допомогою обраної системи методів проводився збір емпіричних даних щодо показників соціальної адаптації, її психологічного супроводу у студентів першого курсу університету та психологічних особливостей особистості, які виступили як складові психологічного супроводу, що гіпотетично пов'язані із соціальною адаптацією.

Завдання третього – аналітико-інтерпретаційного – етапу дослідження склали математико-статистичну обробку даних за допомогою методів кількісного аналізу та обговорення отриманих результатів. На цьому ж етапі здійснено психологічний аналіз та інтерпретацію емпіричних даних, у тому числі й через співставлення з отриманими раніше результатами.

У третьому розділі «Результати емпіричного дослідження соціальної адаптації студентів-першокурсників до умов навчання у вищому навчальному закладі» викладено результати емпіричного дослідження та їх психологічну інтерпретацію. Вивчено та схарактеризовано співвідношення між показниками соціальної адаптації і дезадаптації та показниками властивостей особистості, психологічних характеристик особистості; визначено особливості їх прояву у студентів з різним рівнем адаптації і дезадаптації. Складено і адаптовано корекційну програму психологічного супроводу соціальної адаптації студентів-першокурсників до умов навчання у вищому навчальному закладі; охарактеризовано зміни, які сталися у студентів експериментальної групи після участі у тренінгу, встановлено

взаємозалежність між показниками соціальної адаптації, дезадаптації і показниками психологічних характеристик особистості: мотивації, вольових якостей, подолання тяжких життєвих ситуацій, що дає підставу визначити зазначені феномени як компоненти психологічного супроводу соціальної адаптації студентів, зумовлені механізмами саморегуляції – усвідомленням та рефлексією.

Кореляційний аналіз співвідношення показників адаптації і мотиваційної структури особистості виявив додатні і від'ємні значущі зв'язки ($p \leq 0,01$). Це вказує на вираженість мотиваційної тенденції до загальножиттєвої спрямованості, прагнення до визнання, творчої активності, забезпечення комфорту, пристосування до нових умов існування.

Отримані додатньо значущі зв'язки (на 1% та 5% рівнях) між показниками адаптації та факторної структури особистості свідчать про адекватність у ситуації адаптації до умов життєдіяльності, прагнення до самоствердження, схильність до ризику, швидких та рішучих дій без обдумування та обґрунтування. Значущі від'ємні зв'язки між показниками адаптації і спонтанної агресивності, реактивної агресивності, емоційної лабільності вказують на підвищену ідентифікацію з соціальними умовами, конформність, поступливість, стриманість, обережність у поведінці.

Пристосування людини до нових умов життя і діяльності супроводжується відповідальністю, дисциплінованістю та старанністю, що засвідчують додатні значення кореляційних зв'язків показників адаптації і вольових якостей на рівні $p \leq 0,01$ і $p \leq 0,015$. Поєднання показників ініціативності, креативності, інтелектуальних здібностей та енергійності є свідченням активності та оптимізму. Від'ємні значення кореляцій виявлено між показниками ескапізму (ES) та Інц (ініціативність), Рш (рішучість), См (самостійність), Н (наполегливість), Ув (уважність) ($p \leq 0,05$); Е (енергійність) ($p \leq 0,01$). Такий зв'язок пояснюється тим, що уникання проблем та проблемних ситуацій відбувається за рахунок пасивності, невпевненості, нерішучості, сугестивності, відволікання, що відбувається внаслідок недостатньої самостійності, залежності від думки групи.

Проведений кореляційний аналіз між показниками дезадаптації і психологічних характеристик особистості надав можливість встановити наявність додатньо значущих зв'язків між показниками А (-) (дезадаптивність), S (-) (неприйняття себе), L (-) (неприйняття інших), І (-) (зовнішній контроль) ($p \leq 0,01$) і показником фрустрації астенічного типу, а також від'ємні зв'язки встановлено з показниками творчої активності (ТА), суспільної корисності (Ск) та фрустрації стеничного типу (Фст), що є характеристикою супроводу дезадаптації при загостренні мотивів астенічності. Високі показники роздратування, невміння регулювати свою поведінку у складних ситуаціях не дають можливості розвитку мотивів творчої активності, творчого потенціалу, активній позиції у навчанні. Значущість таких кореляційних зв'язків відображає мотиваційну тенденцію до довготривалих емоційних переживань, схильність до розладу

конструктивності особистої позиції у складних ситуаціях.

За допомогою якісного аналізу було визначено рівні соціальної адаптації за загальним ступенем вираженості показників: високий (А) і низький (Д), складено й описано психологічні характеристики першокурсників, які різняться характеристиками адаптації і дезадаптації, «полярними» проявами структурних компонентів мотивації, індивідуальною сукупністю властивостей особистості, рівнем індексу життєвої задоволеності та соціального інтелекту, сукупністю вольових якостей, можливостями подолання тяжких життєвих ситуацій. Виявлено, що особи з високим рівнем адаптації характеризуються як такі, що проявляють спроби привнести продукти індивідуальної праці в загальний розвиток навколишнього, активізувати усі свої творчі здібності, бути корисними для оточуючих (перш за все для однокурсників, однокласників, викладачів). Вони активні у спілкуванні, навчанні, постійно приймають участь у життєдіяльності групи, факультету, університету, відчують особисту корисність. Що стосується представників групи з низьким рівнем адаптації, то їх можна характеризувати низьким рівнем підтримки життєзабезпечення та соціального статусу, слабкою творчою активністю, нереалізованою суспільною корисністю.

На наступному етапі дослідження було складено та апробовано програму тренінгу, яка охоплює комплекс занять та вправ, спрямованих на корекцію таких психологічних характеристик особистості, як мотиваційна сфера, вольові якості (рішучість, самостійність, наполегливість та цілеспрямованість); подолання труднощів у тяжких життєвих ситуаціях, що гіпотетично визначені нами як компоненти психологічного супроводу соціальної адаптації студентів-першокурсників до умов навчання.

Розроблений тренінг складається з 10 занять, кожне з яких має по 3 творчі завдання та ділові ігри. Тривалість занять, які проводились 2 рази на тиждень, 80-90 хвилин. Означений тренінг розрахований на студентів-першокурсників вищих навчальних закладів віком 18-23 роки. Реалізація розробленого тренінгу відбувалась в межах навчальних занять з курсу «Психологія». Завдання тренінгової роботи полягало у корекції психологічних умінь переживання соціально-психологічної комфортності освітнього студентського середовища. Були визначені наступні напрями роботи: усвідомлення себе, своїх стосунків з однокурсниками та однокласниками; можливих умінь регуляції своєї поведінки у складних ситуаціях; комунікативних умінь; розуміння проявів емоцій різної модальності оточуючими людьми; усвідомлення наявності навичок самоконтролю, рефлексії, саморегуляції і умінь стримувати негативні поведінкові реакції; активізація умінь швидко долати реальні або уявні непереборні перешкоди, ефективно взаємодіяти з оточуючими людьми.

Динаміку змін ілюструють гістограми показників адаптації за результатами, отриманими студентами КГ і ЕГ до і після участі у тренінгу. Гістограма показників соціальної адаптації осіб КГ та ЕГ до проведення

тренінгу (рис.1) висвітлює особливості прояву соціальної адаптації за усіма показниками у представників цих груп.

Найбільші розбіжності спостерігаємо у показника емоційного дискомфорту, значення якого в ЕГ вище на 50% від його значень у КГ. Значні розбіжності (47%) виявлені у показника зовнішнього контролю, причому доміганта належить представникам ЕГ. Високий відсоток розбіжностей (46%) визначають показники «прийняття себе» і «неприйняття себе» (46%).

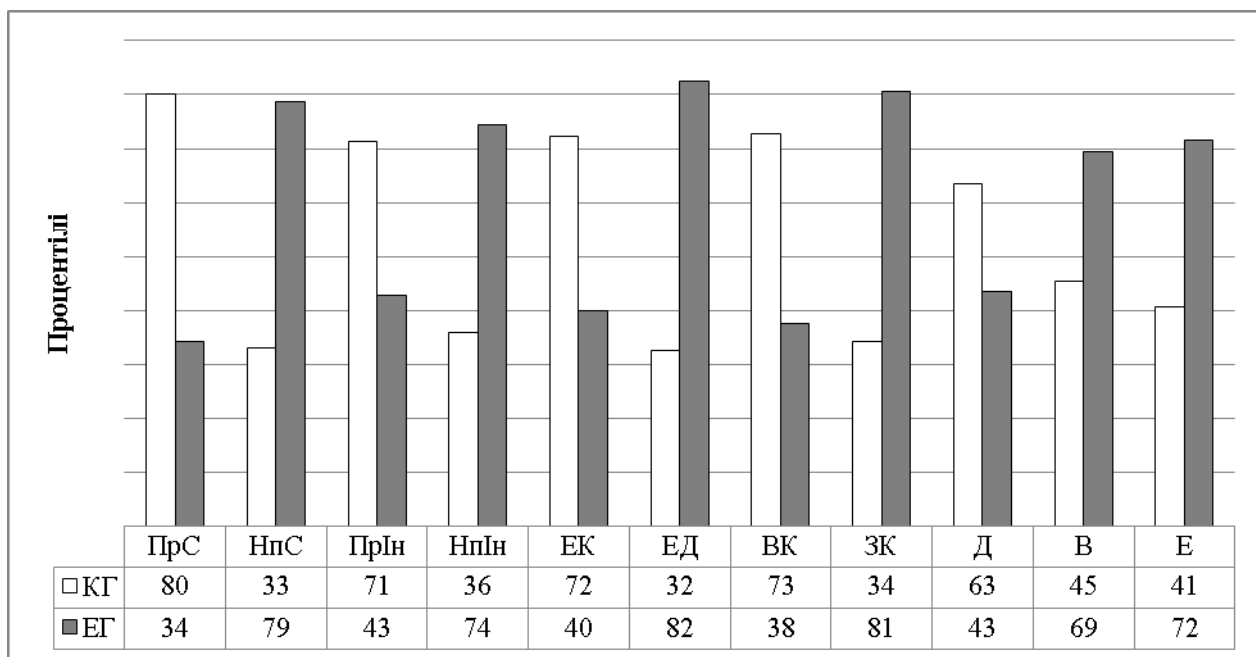

Рис.1. Показники соціальної адаптації осіб КГ та ЕГ до проведення тренінгу

Примітки: тут і далі ПрС - прийняття себе, НпС- неприйняття себе, ПрІн - прийняття інших, НпІн - неприйняття інших, ЕК - емоційний комфорт, ЕД - емоційний дискомфорт, ВК - внутрішній контроль, ЗК - зовнішній контроль, Д – домінування, В – відомість, Е – ескапізм; КГ- контрольна група; ЕГ – експериментальна група.

Гістограма вказує на той факт, що показник «прийняття себе» домінує у контрольній групі, а показник «неприйняття себе» – в експериментальній. Зазначені дані свідчать про те, що до проведення тренінгу представники контрольної групи відчували себе досить упевнено за усіма показниками соціальної адаптації. Їх поведінка у освітньому середовищі вищого навчального закладу зумовлена високим рівнем самооцінки, стабільності і емоційної рівноваги, реалізації потреби у спілкуванні з однокурсниками, одногрупниками та викладачами; умінням контролювати свої вчинки, відповідально ставитися до навчальної діяльності.

Що стосується представників експериментальної групи, то значення показників їх соціальної адаптації набагато нижчі. Їх соціальна адаптація

ускладняється завдяки високому рівню незадоволеності собою, невмінням розуміти інших, відсутністю потреби у взаємодії з оточуючими людьми, невмінням контролювати свої дії та вчинки під час спілкування з одногрупниками та викладачами. Вони відрізняються невпевненістю емоційного ставлення до оточуючих, невмінням і відсутністю бажання взаємодіяти з оточуючими, підсвідомо реалізуючи бажання бути підлеглими, уникати проблемних ситуацій.

На рис.2 викладено отримані результати після корекційної роботи.

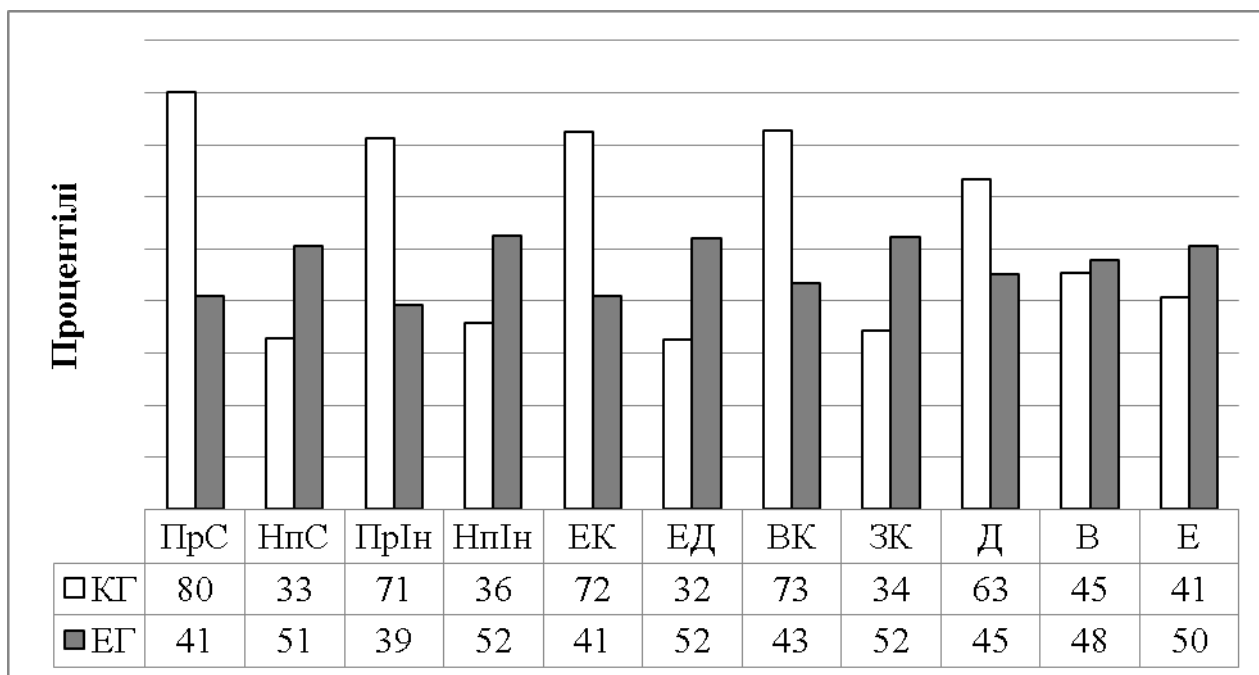

Рис.2. Показники соціальної адаптації осіб КГ і ЕГ після проведення тренінгу

Так, участь у тренінгових заняттях сприяла зниженню значення показника емоційного дискомфорту (ЕД) у представників експериментальної групи (ЕГ), що зменшило розбіжності з контрольною групою (КГ) на 24%. Це можна пояснити ростом рівня визначеності у студентів експериментальної групи (ЕГ) свого емоційного ставлення до оточуючих людей (одногрупників, однокурсників, викладачів), до змін у становленні особистості, які зумовлені організацією студентського життя. Зменшення розбіжностей значень показників неприйняття себе (НпС) – на 22% та неприйняття інших (НпІн)- на 18% пояснюється збільшенням рівня самооцінки досліджуваних, задоволеності характеристиками своєї особистості, усвідомлення та задоволення потреби спілкування, взаємодії, спільної діяльності з одногрупниками та однокурсниками, з викладачами вищого навчального закладу.

Зменшення розбіжностей контрольної (КГ) та експериментальної (ЕГ) груп за показником зовнішнього контролю (ЗК) на 20% пояснюється певною корекцією поведінки, характеру, здібностей представників

експериментальної групи, прийняттям на себе відповідальності за події та вчинки.

Вивчення розбіжностей значень показників соціальної адаптації представників експериментальної групи, отриманих після участі у корекційних заняттях, характеризує даних студентів, як людей упевнених у собі, які навчилися аналізувати та усвідомлювати свої вчинки та можливості, регулювати дії, спрямовані на оточуючих та на себе, відповідно до вимог освітнього середовища вищого навчального закладу.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено нове теоретичне узагальнення проблеми психологічного супроводу студентів-першокурсників з метою їхньої адаптації до умов навчально-професійної діяльності у вищому навчальному закладі, що виявляється у визначенні її системних теоретико-методологічних засад, які сходять до психології педагогічної взаємодії та особистості в ній.

1. Психологічний супровід є важливим системним компонентом підготовки студентів в умовах вищого навчального закладу. Його призначення полягає у наданні компетентної допомоги студентові у процесі отримання знань та розвитку умінь і навичок, необхідних для їхньої навчально-професійної діяльності. Особливе значення психологічний супровід має для процесу становлення особистості майбутнього фахівця за рахунок засвоєння конструктивних моделей професійної поведінки. У теоретико-прикладному аспекті психологічний супровід є складовою психологічної служби, комплексного психологічного супроводу професійної діяльності.

2. Провідною ознакою психологічного супроводу є створення психологічних умов для успішного навчання і розвитку у межах функціонування психологічної служби навчального закладу, спрямованої на: особистісний і професійний розвиток студента; подолання труднощів; корекцію емоційно-особистісної сфери; формування відповідної поведінки тощо. Його сутнісні ознаки визначаються вимогами навчального закладу до діяльності студентів, яка з огляду на її зміст є відповідним діяльнісним еталоном.

3. Основою психологічного супроводу є університетське середовище як таке, що формує особистість та діяльність студентів. Особливості комунікативних та ділових взаємин впливають на: адаптивне «входження» до університетської спільноти; засвоєння відповідних їй ситуативних та довгострокових змістів; оволодіння навичками ділового спілкування, взаємодії із соціумним оточенням; розвиток особистості та самопочуття; їхню суб'єктивну реальність; образ майбутньої професії; конструктивну мотивацію.

4. Психологічний супровід студентів є як компонент педагогічної взаємодії у вищому навчальному закладі не тільки відтворює її ознаки, але й є сполучною ланкою між діяльністю викладача і діяльністю студента, що

розвивається. Соціальне партнерство у ньому слугує основою ситуації розвитку, виховання, ділового спілкування. Воно є виразом корпоративної культури вишу, яка визначає об'єктивні умови особистісного та діяльнісного зростання студентів в континуумі конструктивної взаємодії з відповідними підрозділами вишу і іншими студентами. Психологічний супровід у даному разі є орієнтування студентів на усвідомлення та рефлексування власних особливостей, які у той чи інший спосіб впливають на їхню здатність бути успішними при виконанні завдань, пов'язаних із навчально-професійною діяльністю.

5. Головною ознакою поняття «адаптація» є ознака пристосування, яка проявляється у взаємодії індивіда й середовища, виявляється у встановленні динамічної рівноваги між системами зовнішнього й внутрішнього середовища. Її процесуальний аспект вказує на послідовність адаптивних дій. З боку результату адаптація являє собою фінальне явище за схемою адаптація/дезадаптація, якому притаманні гностичні, інтерактивні, поведінкові, діяльнісні, особистісні стратегічні, комунікативні ознаки.

6. Соціальна адаптація студентів до умов вищого навчального закладу відбувається за ознаками їх залучення до обставин та відносин освітнього процесу вищої школи. Як особистісне явище вона може бути відтворена у термінах психології особистості, наведених у концептуальних поглядах вітчизняної персонології на її сутність, що у своїй сукупності можуть слугувати основою для побудови особистісної моделі психологічного супроводу студентів з метою їх адаптації до умов навчально-професійної діяльності у ВНЗ. До цих ознак належать: а) емоційність; б) переживання власної унікальності; в) суб'єктність; г) готовність до розвиненої суб'єктної активності; д) поведінковий спосіб існування; е) активність у соціальній поведінці; є) участь у колективній діяльності; ж) самоствердження; з) дієвість самосприйняття; и) здатність до саморегуляції.

7. Навчально-професійна діяльність студентів хоча і повинна здійснюватися за правилами педагогічної взаємодії, але ж тим не менш має певні відхилення від них. Отже психологічний супровід повинен нівелювати ці відхилення за рахунок оснащення студентів дієвими засобами саморегуляції. Такими засобами є процеси усвідомлення та рефлексії, спрямовані на найбільш інформативні аспекти в інтерактивних ситуаціях університетського буття.

8. За отриманими результатами емпіричного дослідження визначено рівні соціальної адаптації за загальним ступенем її вираженості: А (високий рівень адаптації), Д (високий рівень дезадаптації). Виявлено значущі кореляційні зв'язки між показниками соціальної адаптації / дезадаптації і показниками психологічних характеристик особистості, які гіпотетично визначені нами компонентами психологічного супроводу. Встановлено достовірні середньогрупові відмінності адаптації і дезадаптації у співвідношенні з усіма виявленими показниками. Наявність додатніх значень кореляцій соціальної адаптації засвідчила яскраву вираженість

загальножиттєвої спрямованості, адекватності та усвідомлення під час соціальної адаптації, схильності до ризику, рішучих дій та бажання пристосування до умов існування, глибокого занурення у своє «Я», активності процесів саморегуляції. Від'ємність значень кореляцій показала пасивність активації особистості, низький рівень усвідомлення, неможливість рефлексивності та самостійної перебудови особистістю деяких рис. Кореляційні зв'язки показників дезадаптації з показниками складових психологічного супроводу пояснюють недостатнє розуміння першокурсниками своїх суб'єктних особливостей, невміння регулювати свої дії у соціумі, покірливу тенденцію уникнення будь-якого напруження, незрілість усвідомлення та рефлексії. Існування значущих кореляційних зв'язків між показниками адаптації / дезадаптації і психологічних особливостей особистості є поясненням рівня розуміння студентами свого «Я» та зрілості саморегуляційних процесів.

9. Вивчено психологічні особливості студентів з різним рівнем адаптації і дезадаптації, що дозволило надати їм відповідну характеристику. Виявлено, що особи з високим рівнем соціальної адаптації характеризуються високим рівнем самосвідомості, соціальної та особистісної активності, відповідальності, корисності для навколишніх людей. Представників групи дезадаптації можна характеризувати низьким рівнем підтримки життєзабезпечення та соціального статусу, слабкою ініціативою, пасивністю, відсутністю бажання зрозуміти себе та навколишніх людей.

10. Складено та адаптовано програму тренінгу, спрямованого на корекцію соціальної адаптації студентів першого курсу до умов навчання у вищому навчальному закладі. Запровадження тренінгу визначило необхідність активізації механізмів саморегуляції (усвідомлення, рефлексії), мотивації, вольових якостей, умінь подолання труднощів як психологічного супроводу соціальної адаптації студентів до умов навчання у вищому навчальному закладі.

Доведено, що впровадження тренінгу визначило позитивну динаміку показників соціальної адаптації студентів першого курсу експериментальної групи до умов навчання у вищому навчальному закладі. За результатами вивчення змін встановлено взаємозалежність між показниками соціальної адаптації та показниками психологічних характеристик особистості, що дає підставу визначити зазначені феномени як компоненти психологічного супроводу соціальної адаптації студентів першого курсу.

Розроблений тренінг сприяє розвитку саморегуляції, зокрема механізмів усвідомлення і рефлексивності, та є системною організацією психологічного супроводу соціальної адаптації студентів першого курсу до умов навчання у вищому навчальному закладі.

Перспективами розробки зазначеної проблеми є вивчення об'єктивних даних динаміки соціальної адаптації студентів. Перспективним також вбачається дослідження розбіжностей характеру реагування (у співвідношенні з індивідуально-типологічними особливостями) студентів-

першокурсників на вплив зовнішніх та внутрішніх факторів, пов'язаних з адаптацією студентів до умов навчання у вищому навчальному закладі.

Основні положення дисертації відображено в публікаціях:

1. Шахвердова А.П. Особливості психологічної адаптації студентів-психологів першого року навчання у ВНЗ / А. П. Шахвердова // Наука і освіта. – 2007. – № 8-9. – С. 214–216.
2. Шахвердова А.П. Соціально-психологічна адаптація та її особливості у студентів-першокурсників ВНЗ / А. П. Шахвердова // Наука і освіта. – 2008. – № 7. – С. 200–203.
3. Шахвердова А.П. Вплив особистісного потенціалу адаптивності на успішність адаптації студентів до умов ВНЗ / А. П. Шахвердова // Наука і освіта. – 2009. – № 5. – С. 209–212.
4. Шахвердова А.П. Вплив адаптаційного потенціалу першокурсників на успішність адаптації до навчання у ВНЗ / А. П. Шахвердова // Наука і освіта. – 2010. – № 2/LXXXIX. – С. 223–227.
5. Шахвердова А.П. Психологічний супровід процесу адаптації першокурсників до навчання у ВНЗ / Н. Д. Хмель, А. П. Шахвердова // Наука і освіта. – 2016. – № 9. – С. 193–198.
6. Шахвердова А.П. Потреба досягнення та її вплив на успішність адаптації студентів-першокурсників / А. П. Шахвердова // Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology, V (50). – Issue 111, 2017. – P. 71–76.

АНОТАЦІЇ

Шахвердова А.П. Психологічний супровід соціальної адаптації студентів-першокурсників до навчання у вищому навчальному закладі.
– Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук зі спеціальності 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія. – Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Одеса, 2018.

Психологічний супровід соціальної адаптації студентів-першокурсників являє собою керування процесом саморегуляції. Аргументовано, що він є орієнтуванням студентів на рефлексування власних особливостей. Для побудови особистісної моделі психологічного супроводу виокремлено у вітчизняній персонології такі ознаки, як: а) емоційність; б) переживання власної унікальності; в) суб'єктність; г) готовність до розвиненої суб'єктної активності; д) поведінковий спосіб існування; е) активність у соціальній поведінці; є) участь у колективній діяльності; ж) самоствердження; з) дієвість самосприйняття; и) здатність до саморегуляції. Виявлено значущі кореляційні зв'язки між показниками соціальної адаптації та дезадаптації і показниками психологічних характеристик особистості. Додатні значення кореляцій вказують на вираженість показників адаптації та

загальножиттєвої спрямованості, адекватності у процесах адаптації, схильності до ризику, занурення у своє «Я», активності процесів саморегуляції. Встановлено достовірні середньогрупові відмінності за показниками адаптації і дезадаптації у співвідношенні з показниками мотивації, факторів особистості, життєвої задоволеності, подолання важких життєвих ситуацій. Виявлено певну динаміку взаємозалежності між показниками адаптації/дезадаптації та показниками мотивації, вольових якостей, подолання важких життєвих ситуацій, що дає підставу визначити зазначені феномени як компоненти психологічного супроводу соціальної адаптації студентів першого курсу у вищому навчальному закладі.

Ключові слова: навчально-професійна діяльність, психологічний супровід, соціальна адаптація, особистісний розвиток, саморегуляція, усвідомлення, рефлексія.

Шахвердова А.П. Психологическое сопровождение социальной адаптации студентов-первокурсников к обучению в высшем учебном заведении. – Рукопись

Диссертация на соискание ученой степени кандидата психологических наук по специальности 19.00.07 – педагогическая и возрастная психология. – Государственное учреждение «Южноукраинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского», Одесса, 2018.

Психологическое сопровождение студентов-первокурсников с целью их адаптации к условиям обучения в высшем учебном заведении представляет собой управление процессом саморегуляции. Аргументировано, что психологическое сопровождение является ориентированием студентов на рефлексирование собственных особенностей, тем или иным образом влияющих на их способность быть успешными в учебно-профессиональной деятельности. Для построения личностной модели психологического сопровождения использованы такие персонологические признаки, как эмоциональность, переживание собственной уникальности, субъектность, готовность к развитой субъектной активности, поведенческий способ существования, активность в социальном поведении, участие в коллективной деятельности, самоутверждение, действенность самовосприятия, способность к саморегуляции. Выявлены значимые корреляционные связи между показателями социальной адаптации/дезадаптации и показателями психологических характеристик личности. Наличие положительных значений корреляций показала выраженность показателей адаптации и общежитней направленности, адекватности в процессах адаптации, склонности к риску, погружение в свое «Я», активности процессов саморегуляции. Отрицательные корреляции указывают на пассивность активации личности, невозможность рефлексивности и самостоятельной перестройки личностью некоторых черт. Установлены достоверные среднегрупповые различия по показателям адаптации и дезадаптации в соотношении с показателями мотивации,

факторов личности, жизненной удовлетворенности, преодоления трудных жизненных ситуаций. Принципами разработки тренинговых занятий были принцип активности, исследовательской творческой позиции, партнерского общения, персонификации высказываний, системности. Выявлено взаимозависимость между показателями адаптации и дезадаптации и показателями психологических характеристик личности: мотивации, волевых качеств, преодоление тяжелых жизненных ситуаций, что дает основание определить указанные феномены как компоненты психологического сопровождения социальной адаптации студентов первого курса высшего учебного заведения.

Ключевые слова: учебно-профессиональная деятельность, психологическое сопровождение, социальная адаптация, личностное развитие, саморегуляция, осознание, рефлексия.

Shakhverdova A. P. Psychological support social adaptation of first-year students to training in higher education. – The manuscript.

The dissertation on competition of a scientific degree of candidate of psychological Sciences on a speciality 19.00.07 – pedagogical and age psychology. –State institution «South Ukrainian national pedagogical University after K.D. Ushinsky», Odessa, 2018.

Psychological support of social adaptation of first-year students is the managing of self-regulation process. It is argued that it is the orientation of students at reflection of their own features. To create a personal model of psychological support in national personology highlighted such features as: emotion; the experience of one's own uniqueness; subjectivity; willingness to developed the subject of activity; the behavioral mode of existence; active social behavior; participation in collective activities; affirmation; the effectiveness of self-perception; the ability to regulate. We identified significant correlation between indicators of social adaptation and disadaptation and indicators of psychological characteristics of personality. Positive values of correlation indicate the severity of the indicators of adaptation and life orientation orientation, adequacy of the processes of adaptation, risk appetite, dive into the "I", the activity of the processes of self-regulation. Statistically significant mean group differences on indicators of adaptation and disadaptation in relation to the indicators of motivation, personality factors, life satisfaction, coping with difficult life situations. Was discovered certain dynamics of the interdependence between indicators of adaptation/maladaptation and indicators of motivation, determination and overcoming difficult life situations, which provide the basis to identify these phenomena as components of psychological support for the social adaptation of first-year students in higher education.

Key words: educational and professional activities, psychological support, social adaptation, personal development, self-regulation, awareness, reflection